

ezt a rendszert általában is meghonosítani? Nem mintha azt óhajtánám, hogy minden egyes bérháza nyilvános tervpályázatot hirdessenek. Csak azt, hogy minden egyes tervet előzetesen a sajtónak is bemutassanak, ahogyan a képet, a szobrot, a rajzot, a színdarabot is bemutatják. Nagy munka, állandó munka lenne. De ha Páris felért egy misével, talán Budapest is megérdemel ennyi fáradságot. Nem szabad elfelejtenünk, hogy Budapest a háború után új viszonylatba kerül a Kelettel is, Nyugattal is. Rendet kell teremtenünk. Ha nem tettük meg magunkért, tegyünk meg az anynyira sóvárgott és ezután joggal várható idegenek kedvéért. Végeredményben ezt is magunkért tesszük.

Még csak egyet: tévedés azt hinni, hogy a sajtó már eleget tett kritikai kötelességének, ha csupán az építészekkel és az épülő házakkal törődik. Nemcsak házakról és nemcsak építészetről van szó, hanem Budapest és egész Magyarország építészeti közízléséről. Ez pedig nem az építészeknél kezdődik és nem is a házaknál végződik. A sajtókritikának kötelessége felkeresni mindazokat a forrásokat, amelyekből ez a mai állapot ered: az elemi iskolától az építőipariskoláig, a középiskolától a műegyetemig épp úgy, mint a legmagasabb hivatalokig, ahol ezekben a kérdésekben az utolsó szentenciát kimondják. Kutatva, fürkészve mélyen vissza kell nyomulni oda, ahol az első papiroson az első vonal indul, ahol az első kéz az első téglát leteszi, oda, ahol az első művészi gondolat fogamzik, vagy ahol már ezt az első gondolatot is elfojtják, vagy rossz irányba terelik.

Ha a forrás tiszta, nem kell a folyót féltetnünk.

* * *

Közlítük munkatársunknak ezt az érdekes és újszerű okfejtését, de hozzá kell fűznünk azt a megjegyzésünket, hogy eszméjét a gyakorlati kivitelben kissé aggodalmasnak tartjuk. Mert bármennyire becsüljük is a sajtókritika értékét általánosságban, mégis kétséges, hogy az a kritika mindig helyt fog-e állni a nagy szaktudást igénylő építészeti alkotásokkal szemben s főleg erkölcsi értékével képes lesz-e mindenkor a tiszta tárgyilagosság, az őnzetlen esztétikai ítélet benyomását kelteni közönségben és építetőkben. Ne felejtjük el — hisz naponta bizonyosságát kapjuk —, hogy a napi sajtó a tőke vállalkozása és kritikáját is mindjobban a kiadó érdekei irányítják. S még a legvértettebb esztétikus is kénytelen az igazság előtt leereszteni a kardját. „Ha a forrás tiszta, nem kell a folyót féltetnünk”. De ha a forrás zavaros..?

A szerkesztőség.

Tisztelettel adózom a gépeknek, de azt remélem, hogy minimumukra fogynak le és egyre kevesebbre lesz szükség belőlük.

Vernon Lee.

HÁBORÚS VILÁG

A HŐSÖK EMLÉKÉT MEGŐRÖKÍTŐ ORSZÁGOS BIZOTTSÁGNAK az emlékművek ügyeivel foglalkozó albizottsága serényen dolgozik, hogy a tavaszra tervezett hadiemlék- és emléktábla-kiállításnak és az ezzel kapcsolatosan kiadásra kerülő képes mintakönyvnek anyagát biztosítsa. Eddig az Orsz. Magyar Iparművészeti Társulat, a Képzőművészek Egyesülete, a M. Építőművészek Szövetsége és a M. Mérnök- és Építészegylet által egybegyűjtött terveket vizsgálta át s megjelölte azokat, amelyeknek megvalósítását, bemutatását és sokszorosítását kívánatosnak tartja. Az anyaggyűjtést még folytatják s máris biztosra vehető, hogy az Orsz. Bizottság a legmesszebbmenő módon képes lesz az e téren várható keresletnek irányt adni és a kívánalmaknak eleget tenni. Az intézkedési joggal felruházott bírálóbizottságot a következőképpen alakították meg: elnök dr. Lukács György v. b. t. t., tagok Alpár Ignác, Fieber Henrik, Györgyi Dénes, Györgyi Kálmán, Herczeg Ferenc, Kallós Ede, Radisics Jenő, Róna József, Spiegel Frigyes, Sváb Gyula, Telcs Ede és Vágó József. — E helyen megemlíthjük, hogy a M. Építőművészek Szövetsége Isten Kardja Hősök Emléke címmel könyvbe foglalt 67 művészi hadiemlékmű- és síremléktervet, amelyek mindannyian a magyar hősi legendának Isten kardját változatosan tüntetik fel vezető motívumként. A választékos ízléssel megszerkesztett szép és érdekes könyvet 5 korona áron a Singer és Wolfner cég hozza forgalomba.

HÁBORÚS
VILÁG

IPARMŰVÉSZEK SEGÉLYEZÉSE. A Budapesti Központi Segélyező Bizottság iparművészeti osztálya 1916 január hó 7-éig 11.746 koronányi segélypénzeket osztott ki a háború miatt inségbe jutott iparművészek és azok hozzátartozói között. Eddig mindössze hatvan iparművész vette igénybe a bizottság támogatását. A nemes célra szánt adományok a bizottság címére az O. M. Iparművészeti Társulathoz küldendők be. Újabbán Gráber Mária iparművész 25, A. Balogh Loránd pedig 10 koronát adományoztak.

FÉMET A HADSEREGNEK. E címmel a lapok legutóbb megjelent számában közzéadott közleményünk rámutatott arra, hogy miként lehetne a fémek beváltásánál a hadsereg jogos követelményeit az iparművészet érdekeinek sérelme nélkül kielégíteni és jelentettük, hogy az O. M. Iparművészeti Társulat az iparművészeti szempontoknak érvényesítése érdekében részletesen megokolt felterjesztéseket intézett a honvédelmi, kultusz-

és a kereskedelmi miniszterekhez. Örömmel és meglepődéssel állapítjuk meg, hogy mind a három miniszter teljes megértéssel és jóakarattal fogadta a társulat előterjesztéseit s idevonatkozó leirataikból azt a megnyugtató reményt merítjük, hogy az iparművészeti vagy történelmi szempontból értékes tárgyak megóvása biztosítva van. A honvédelmi miniszternek leiratát szószerint itt közöljük.

285.585/20. b. 1915. szám.

Az Országos Magyar Iparművészeti Társulatnak
Budapest.

Budapest, 1915. évi december hó 30-án.

A folyó évi október hó 11-ről 733/1915. szám alatt kelt előterjesztésére van szerencsém a társulatot értesíteni, hogy az 1915. évi 13.462/eln. 20/b. 1915. szám alatt kelt rendelettel hadi célokra igénybevetnek kijelentett fémtárgyak átvételére vonatkozólag az átvételi bizottságoknak kiadandó utasításban a lehetőséghez képest gondoskodás fog történni arról is, hogy az idézett rendelettel igénybevetnek kijelentett tárgyak közt tartozó, de egyszerűségük dacára művészi értékű vagy történelmi becsű tárgyak az átadás alól mentesíttessenek. Az idézett rendeletben, amely lényegében egyelőre csupán zár alá veszi az abban felsorolt fémtárgyakat és azokat a csakis külön intézkedésre történő beszolgáltatásukig birtokosaik használatában és őrzésében meghagyja. A történelmi és művészi becsű tárgyak védelmére külön rendelkezésnek a felvétele szükséges nem volt, de nehézségbe is ütközött volna a történelmi és művészi érték fogalmának oly körülírása, hogy ez a körülírás a kötelezettség megállapításának alapjául szolgálhatna, mert a történelmi és művészi érték csakis a tárgy megtekintése után és a legtöbb esetben akkor is csak szakértő által állapítható meg. Ha pedig a kötelezettekre bízott volna annak megállapítása, hogy a birtokukban levő tárgyak történelmi vagy művészi becsűk címén az igénybevétel alól mentesek-e vagy nem, akkor attól lehetett volna tartani, hogy ezen a címen igen sok tárgy nem került volna az átvételi bizottság elé. A miniszter rendeletéből: Melichár s. k. miniszteri tanácsos.

HADIJELVÉNYEK ÉS TÖMEGCIKKEK.
Németországban a szakfolyóiratok s az esztétikusok még mindig dühösen hadakoznak ama tömegárúk ellen, melyek a nagy háború legszentebb szimbolumait profanizálják. Egy bizonyos túlzottság is tapasztalható már ebben a tekintetben, mely például azonnal kórusban zeng, mihelyt valaki, mondjuk, a vaskeresztes egy hamutartón való alkalmazással „becsteleníti“ meg. A nagy túlzottság ezen a téren is kiváltja az ellenhatást s ma már erőteljes hangokat hallunk olyan irányban is, hogy e jelvényeket s általában a háborús érzelmeinek emléktárgyakon való megnyilatkozását nem kell mindenféle esztétikai

vagy éppen közigazgatási rendszabályokkal korlátozni. Hivatkoznak a katolikus egyházra, mely legszentebb szimbolumának alkalmazását, mondjuk például a husvéti bárányát mindenütt s mindenkor szívesen látta s ez éppen nem volt ártalmára az egyházi iparművészet kifejlődésének. De még szembe-tűnőbb példára is hivatkoznak e fejtegetésekben. Útalnak arra, hogy a háború kezdete óta immár a harmadik nagy vásárt tartották az elmúlt őszön Lipcsében s bár még ez alkalommal is igen sok volt a háborús ízléstelenség, a bazári cikkek dolgában mégis igen nagy javulás volt észrevehető. Igaz, hogy ma már éppen a vásárok intézőbizottsága gondosan ügyel arra, hogy a portékák, melyek mustráit itt a német detailkereskedelemnek bemutatják, ízlés és minőség tekintetében is minél jobban elősegítsék a német iparvilág teremtését, de az is igaz, hogy a háborús emléktárgyak javulását elősegítik azok az alkalmak is (pályázatok, folyóiratok közlései, nagy cégek megrendelése), melyekben a művész nyúl a háború szimbolumaihoz s mutatja meg a gyárosnak vagy iparosnak, hogyan válhat a legszentebb s legfélétebb jelvényekből díszítőmotívum egy tömegcikk.

A FA-TIRPITZ. A fa-Tirpitz, akit Vilhelmshaven akar kifaragtatni, hogy azután jótékony célt szolgáljon, unokatestvére ama szenteknek és hadvezéreknek, akiket mostanában úgyszólván minden város főterén ott látni vasszögekkel kiverve. A hadijótékonyok sehol sem olyan leleményesek, hogy egy rossz és művésztelen példával szakítani tudjon s a nyárspolgár az ő koronájáért mindenütt egy generálisnak vagy egy admirálisnak akar az orra hegyébe szöveget verni. Nekünk, akik a semmiképpen sem ízléses divat ellen elsőként foglaltunk idehaza állást, jóleső elégtételünk az, hogy másutt is erélyes ellenállást tapasztalunk e fajta törekvésekkel szemben. Mikor ugyanis Vilhelmshavenben ez az eszme megszületett, a berlini szépművészeti akadémia igazgatója levelet írt a kis város polgármesterének s megüzente neki, hogy elég volt már az e fajta háborús ízléstelenségekkel s a „berlini Hindenburg-koloszus példája óva inthetne minden más várost“. Arról is szó van a levélben, hogy felette sajnálatos volna, ha a közönség ízlését ilyen fajta eltévelyedések még jobban megzavarnák és elrontanák. S ebben a véleményben fejeződik ki legjobban, miért megengedhető, sőt szükséges mindenütt a bakancsszögekkel spékelt fa-szobrok ellen való védekezés. Éppen a nagy tömegekben amúgy is meglevő esztétikatlanság miatt. Semminek sincs akkora vonzóereje, mint egy ál-művészeti vagy ál-

kulturális cselekedetnek. Az az ember, aki egy koronáért műbarát, hadiárvasegítő és kalapács-szobrász lehet egy személyben, szívrepesve bódul el a saját fontosságától s nem gondol arra, hogy ő nem több mint az izléstelenségnek egy kis bacillusa valamely rendezett tanácsú vagy székesfővárosban.

HADIÁLDOZATI FÁK. Egy müncheni szobrász, Steinlein István igen kedves és szép gondolatot pendített meg a „Die Plastik” című folyóiratban, melyet azóta magáévá tett a müncheni „Gesellschaft der Freunde der Plastik”. Hadiáldozatok emlékéit megörökítő oszlopocskák ezek, amelyek nem nagyobbak, mint egy-egy fejfa, vagy fából faragott sír-emlék, aminőket kis templomokban egy-egy család vagy jóltevő emlékére eddig is szokás volt állítani. Steinleinnek az a terve, hogy ilyeneket a jövőben minden templomban állítson a község, vagy valamely testület, esetleg magánosok s rajzok, faragások, szimbolumok vagy felírások utaljanak rajta a magasztos tényre, melyet megörökít a hősök vagy a nagy háború fontos dátumának emlékeztetére. Az efajta áldozati fák egész évben a templomban állanak — mondja Steinlein — s csak évenként kétszer vinnék őket a templom elé: egyszer karácsonykor, másodszor azon a napon, mely az adományozóra nézve a háború legnevezetesebb dátumát jelenti. Emlékszőgeket is lehetne az efféle áldozati fákba beverni, melyeket a kigondoló amúgy is a hadijótékonyság céljainak szánt. Ama néhány példából, melyek már elkészültek s müncheni szobrászok meg mesteremberek közös munkái, azt látjuk, hogy a gondolat megvalósítása művészi módon igenis lehetséges és pótolhatná a fából vasalt Hindenburgok és Goleoni-epigonok szörnyszülőiteit. Itt ugyanis semmi figurális vagy élő lényt ábrázoló plasztika sincs, csupán ornamentumok, amelyek már eleve úgy készültek, például kard, pajzs vagy abroncs, hogy a pikkelyekkel való bevonás a belekalapált fémnek egyenesen ágyúal szolgál. Bizonyosságai ezek annak, hogy mihelyst művészember nyúl érett megfontolással az efféle feladathoz, a kuriozitásból izléses emlék válik, anélkül hogy akár a jótékonyság jóvedelme, akár a kegyelet sugárzó ereje fogyatkozást szenvedne.

A NÉMET ÉPÍTÉSZET BÉKEFELADATAI. Muthesius Hermann, a német építészeti és iparművészeti mozgalmak egyik vezető-egyénisége nemrég előadást tartott Hamburgban arról, hogy mik lesznek a háború után a legsürgősebb teendők odaát. Nagykörvonalú, szilárd, energikus ez a terv. „Általános mozgósítási terv” az, mondja Muthesius,

amire szükség van s csakugyan úgy fest e munkaprogramm, mint egy vezérkari előírás a békés Németország újból megindítandó üzemehez. Csak egypár pontját ragadjuk itt ki az előadásnak, melyekből kisugárzik a németek energiája és a német építész genialis alkotóérzéke. Az első feladat Keletporoszország újjáteremtése. Több mint háromszázezer ház semmisült meg az orosz betörések miatt, több mint 300 millió márka kell majd a nagy újjászületéshez. Az alapelvek, melyek az építésben a művészetet érvényre juttatják: az otthon védelme, a modern városépítés szempontjainak tisztelete és az a nagy, megnyugtató összhang, melynek neve városkép. Azután következnek a többi feladatok. A háború az építkezőkedybe belefojtotta a szót. Vagy háromszázezer lakás fog előreláthatólag mindjárt a háború befejezése után felépülni a németeknél. (Itt leskelődik az építési krach is! — mondja harsányan Muthesius.) Mi lesz e lakásépítés legfőbb eredménye? A kislakáskérdés előtolása, a kisember védelme, a munkás egészségének kérdése, akitől Németország gazdasági jövője függ s ama másik kisember védelme, a gyermeké, akitől a politikai jövő függ. Tehát sok iskolát, gyermekertét és sok csecsemőotthont, mert semmi sem drágább és értékesebb a testi jólétnél. Egészen új s a háború által sugallt tanulság az, hogy alkalmasint óriási raktárakra is szükség lesz, amelyekbe nagy élelmiszerkészleteket kell majd felhalmozni minden eshetőségre készen, annál inkább, mert előrelátható, hogy az állam kisajátítási tevékenysége a jövőben még szélesebb körben fog magának utat törni. Az emlékszerű építészetben a legfontosabb feladat: a front mögött eltemetett hősök sírjainak s a nagy ütközetek helyeinek megjelölése s ebben is, mint minden városesztétikai kérdésben a jó összhatás megőrzésére bizottságokat kell létesíteni művészekből és technikusokból. A háborúval kapcsolatos teendők közt nem tartja kívánatosnak a nagy rokkantotthonok létesítését, mert ezeket inkább családjukhoz vagy falujukba kell visszautalni, ellenben sürgősen kell javítani a hadiérmekek, emlékjelvények és hősök emléklapjainak zűrzavaros izléstelenségein. (A szögecselt szentekről már más alkalommal nyilatkozott Muthesius.) Egészen kell hogy a művészet mindenben szóhoz jusson s a nagy munka elvégzéséhez főképp fegyelemre és sok-sok szervezőkészségre van szükség. A német lélek nagy erőfeszítésétől Muthesius egy régi kedves gondolatának: a német kifejezőforma technikai megvalósulásának korszakát várja, mint ahogy az egész terv különben is tele van józan és gyakorlati optimizmussal.

HÁBORÚS
VILÁG

KIÁLLÍTÁSOK

KIÁLLÍTÁSOK

A KARÁCSONYI VÁSÁR. A nehéz idők s a társulati helyiségeknek egyre mostohább viszonyai ez évben is csak kisebb arányú karácsonyi vásárt tettek lehetővé az Iparművészeti Társulat szokásos kiállításai helyett. Amit azonban a vitrinák anyaga a szemlélőnek nyújtott, több mint amit a vásár fogalma jelez. Sok színes hímzés, finom gondokkal készült csipkék, nemes lüszterű keramiai munkák, erőteljes ezüstmunkák, széprajzú ékszerek, kedvesen mosolygó parasztfabák, hadiérmekek, bőrmunkák, batikok, lámpaernyők, selymek garmadával, ízléses holmik, amelyek szinte kíváncskoznak a modern lakás után, ezeknek lágy tónusait vitte magával, aki a vitrinák közt járt-kelt. Bizonyos, hogy a kiállítás és a vásár fogalma nem fődik egymást és hogy egészen másként készülnek az iparművészek az olyan munkára, melynek nem a merev üvegszekrény, hanem az élő és éltető lakás a kerete. A kanapépárna, még a legszebb is, hiú női kézimunkává válik, mihelyst hiányzik a fauteuil vagy chaiselongue, melyhez hozzáismuljon, a csipkés lámpaernyő árva hangszer, mikor nem asztali világosság felett lebeg, hanem egy hideg üvegtárgyban. A karácsonyi vásár tehát — mi türelem-tagadás — csak szükséges rossz az erőnek ama szabad versengése helyett, amelynek a kiállítás az igazi területe. Ám így is elárulja, hogy az utolsó évek alatt mennyit fejlődött különösen a textil-, fém- és ötvösmunkák tekintetében iparművészeink ízlése. Szemmel látható, hogy az Iparművészeti Iskola saját szárnyukra bocsájtott növendékei mennyire át vannak itatva a külföldi jó példák hatásaival s kivált a nőkben a régebben észlelt egyéniség erőlködést felváltotta a jó értelemben vett dilettantizmus. Nem magyaroskodnak mindenáron, nem termelik a feltűnés után kiáltozó ornamenseket, hanem tanulsággal forgatják a külföldi folyóiratokat s engedik, hogy egy elképzelt meleg otthon intím szépségei sugalljanak nekik formákat és színeket. Egyelőre még sok helyütt nagyon is érezhető a mester hatása, az eredeti ötlet teljes kikapcsolása, de viszont szinte általánossá vált az anyagismeret. Néhány év óta nincsenek nálunk papiros-tervezők, még a legbátortalanabb iparművész is szerszámmal a kezében gondolkodik. És ha a munkákon felismerhető is, hogy azt keresik, ami a közönségnél leginkább számot tarthat az érdeklődésre s ezt olykor a hízelkedés túlságos gyöngédségével teszik is, nem lehet rossz néven venni, mert hiszen nem a halhatatlanság pálmájáért folyik a verseny, hanem — a karácsonyi vásárlásokért.

NÉMET VÁROSOKBÓL. A háború második esztendejében a német városok iparművészeti mozgalmi is kezdenek nagyobb élénkséget ölteni, mint az első nagy megdöbbenés hatása alatt látszott. Arról, hogy a békeidők megszokott keretei közt mozogva az élet, persze ott sem lehet szó, de mindenestre észrevehető a törekvés az egyensúly fenntartására s főleg az iparművészek kereseti viszonyainak megjavítására. A mozgalmakról szóló jelentésekben két dolog tűnik fel általánosságban. Az egyik: az iparművészetben túlteng a nők s a nők számára való produktumok szerepe (ami a férfiak hadbavonulására vezethető vissza), a másik pedig, hogy a „behívott“ vagy nagyon megrágtatott anyagokat igyekeznek az iparművészek más anyagokkal pótolni s ezekből kihozni a benűkrejlő formakésztséget. Így például a müncheni Kunstgewerbevereinben még soha nem látott változatossággal jelentkeztek a különböző textil- és nőikézimunkák s a kritikusoknak feltűnik, hogy mennyi mindenféle lehet ma a hímzést alkalmazni a varrókosártól a naptárig, anélkül hogy ez kellemetlen volna. A nemes fémek távolmaradását igyekeznek azzal pótolni, hogy újra divatba hozzák a régi szép ónedények mintáit s a vasnak az eddiginél is több technikai feldolgozását biztosítják. Egy Lasser nevű iparművész egész új technikát hoz divatba, melyet öt évvel ezelőtt a mohamedán kiállításon tanulmányozott, kazettákat, csészéket, tintatartókat csinál áttört vasbádogból, mely alatt sárgarézbadog van s ezt úgy trébéli bele a vasba, hogy egységes felületet alkossanak. Berlinben az Iparművészeti Múzeum újabb szerzeményeit állította ki, bútorokat, hímzéseket, porcellánokat és fémárúkat. A „Deutsche Werkstätte“ lakásberendezési tárgyai ha új, eredeti gondolatot nem hoztak is, a szokásos tervezők Riemerschmied, Niemeyer, Hoffmann, Powolnik dolgait ezúttal is pompás, ízléses arrangementban adják. A Hohenzollern-Kunstgewerbehaus újabban egy önálló divatművészeti osztályt létesített, amely ezúttal „Galerie der Moden“ címmel a legfiatalabb iparművésznemzedék terveit s textilmunkáit mutatja be. Bécs, Berlin és Hamburg iparművészeti iskolái mellett, mint örömmel olvassuk, a mi Iparművészeti iskolánk is szerepel a kiállításon. Ugyancsak a divatot mutatja be, de többoldalúan a Mannheimban rendezett kiállítás, melyen osztrák, német és amerikai német művészek s iparosok mutatják be terveiket és készítményeiket. Ruhatervek, divatbábuk, divat-detailok, ruhaalkatrészek, gyermekruhák, csipkék, ékszerek, népviseletek, régi divatlapok s metszetek (a Lipperheide-féle gyűjteményből, mintegy kétezer darab 165 kiállít-

tóval), köztük a legnagyobb osztrák s német iparművészeti és szakiskolák szerepelnek e nagyarányú bemutatón, melynek egyik célja természetesen az is, hogy a német divatművészetnek Párisból való függetlenségét is dokumentálja. Igen érdekes a kiállításnak az a része, melyben a badeni anilingyár mutatja be az ásványi festékeknek fénynek s mosóvíznek ellenállóképességét szöveteken, függönyökön és tapétákon. Hamburgban a Museum für Kunst und Gewerbe a nyáron elhunyt kiváló grafikusnak Eckmann Ottónak emlékeztére ennek mintegy 250 művéből kiállítást rendezett. A szecessziós mozgalomnak s a Jugend-stílusnak egyik vezéralakja volt ő, akinek művei ma már nagyrészt elavultak, formanyelve túlhaladott. Különösen iparművészeti tervezéseire, könyvdíszekre, plakátjaira s címlapjaira vonatkozik ez, de felülmúlhatatlan ma is betűvetésében, melyből az Eckmann-betűk típusa alakult ki, gotizáló jelleggel, Morrisra emlékeztető egyszerű s tiszta antik szellemmel. A kiállítás gazdagon mutatja, hogy mekkora szeretettel mélyedt el a művész a hazai növény- s állatvilágba motívumokért, melyeket nem mindig szerencsésen stílizált. Breslauban mindezeknél nagyobb és jelentősebb kiállításra készülnek. Januárban megnyílik az ottani Iparművészeti Múzeumban annak az anyagnak a kiállítása, melyet a háború folyamán gyűjtöttek a háborút megörökítő művészi tárgyakból. Breslau városa ugyanis egy Világháború-Múzeumot fog létesíteni a békekötés után, melynek tervei még nem alakultak ki teljesen, de már javában folynak rá az előkészületek. Leggazdagabbnak ígérkezik a háborús grafika anyaga, ennek a legnagyobb részét már háborús művész-mappákból összeszedték. Németország tehát a legszebb hadi trofeákkal s a legtöbb munkakészséggel várja az időt, mely az iparművészetnek s az alkotókedvnek energiáit új életre serkenti.

♥ ♥ ♥

A lángelme egyike a természet legelevenebb erőinek: el nem nyomható, ki nem oltható, alkalmazható, átváltozékony, szétterjeszkedő, sőt szétrobbanó; mindenek közt a legalkalmasabb arra, hogy önmagáról gondoskodjék... Ezért nem létezhetnek hát „némán, dicsőség nélkül maradt Miltonok.”

Vernon Lee.

PÁLYÁZATOK

KÉT PÁLYÁZAT EREDMÉNYEI. Az egyik: a hadiemléklapoké. Egy felfrissített pályázat, melynek első kiírása nem járt eredménnyel. A második kiírás azonban néhány elég jó megoldást hozott. Nem világrengető szenzációkat, hanem egyszerű, jó grafikus megoldásokat, olyanokat, amelyeket bármely műintézetnél szívesen lehet ajánlani, hogy a hőseink emléket megörökíteni kívánó családoknak, testületnek vagy közintézetnek a falára kerüljenek. A három díjazott pályamunkában: Haranghy Jenő, Csapó-Heim József és Dankó Ödön műveiben lendület s grafikai egyszerűség van. Különösen Haranghynak vázlatában érezni meg, hogy a nagy vihar után felszárnnyaló béke szimbolumát tömör vonalfogalmazással, páthosz nélkül is hatásosan tudta kifejezni. Mindegyik pályanyertes munkán van még egy s más szépséghiba, de mindegyiknek fiatal szerzőjében van annyi ízlés, hogy a nem kicsinyleni való feladat végleges megoldását bizalommal lehessen tőle várni. A kiírt pályázati feltételekből elég világos volt, hogy olcsó, de művészies grafikus-tömegcikknek előállításáról volt szó. A háború milliósoké s ennek nagy demokratikus átéléséből a művészi szépségeknek is milliókra kell visszahatniok. Annyi gyászjelből, hős-emlékből, könnyes szimbolumból naív és üde szépségével mosolyog ki a háborús emléktárgyak pályaterveinek gazdagsága. Azoknak, akik e pályázat létrejöttét sürgették, első gondolatu-

tuk az volt, hogy háborús emlékpoharak, olcsó és kedves díszek tervezésével adjanak alkalmat az iparművészet ez ágának a nagy időkben való részvételére. Hisz csaknem minden elmúlt nagy időnek, hadvezérnek és történeti megrendülésnek emlékei ott vannak a múzeumok üvegszekrényeiben, miért hiányoznának éppen e legnagyobb világharcnak dokumentumai. De azután még inkább gyakorlativá vált a gondolat: tervezni kellett olyan apró tárgyakat, tetszőleges rendeltetéssel, amelyet pár fillérért az ember boltban megvásárolhat, ajándéknak odaadhat, célszerűen felhasználhat. Iparművészeink egykettőre megértették, miről van szó s a pályázatnak nemcsak nyertesei: Pethely Gyula, Kovács Pál és Dankó Ödön meg Tóth Gyula, hanem a többi díjazásban részesültek is: Jakó Géza, Ada Dezső és Albacháry László, Csajka István,

Csajka István: Emléksérleg. 100 K díjjal jutalmazott pályamű.

St. Csajka: Silberner Erinnerungsbeker. Ein II. Preis, 100 K.

PÁLYÁZATOK

Fekete Oszkár és Szege Sándor munkái is megérdemlik egy egész csomó más munkával együtt a kivitel. Egészen egyszerű, használható dolgok ezek, tányérok, csészék, serlegek, ékszerdoboz, játékok, de mindfelett a történeti idők bélyege egy-egy figurában, ornamentalsben vagy jelmondatban. Megható miszticizmus fonja körül a nagy kataklizmának ezeket a játékos apróságait, a dübörgésből hangzó scherzokat és jóleső érzés tudni, hogy a tragikus emlékek közt átmenthetünk majd valamit unokáink számára e háborúból, amiben nem lesz könnyű, vér és búgó fájdalom, csak az iparművészetnek tetszetős, gyengéd ajándéka.

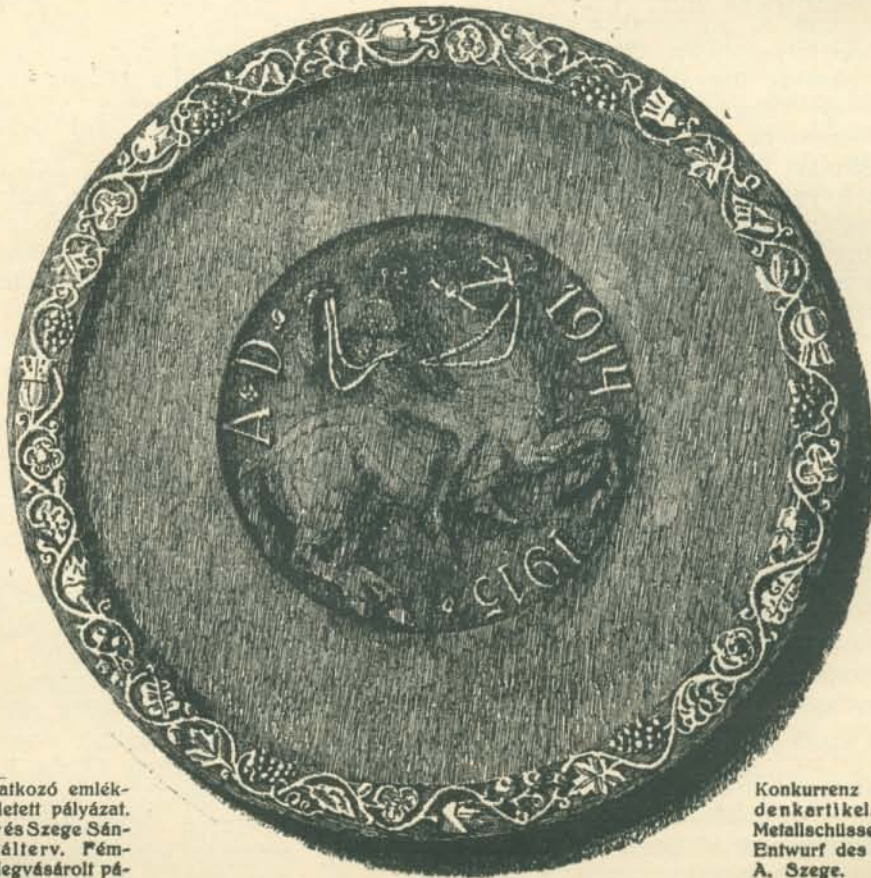
ÚJ PÁLYÁZATI FELHÍVÁST KÖZLÜNK
 Új számunk hivatalos rovatában. Mázolt és festett bútorterendezések terveit kívánja az O. M. Iparművészeti Társulat beszerezni s ezért két pályázatot hirdet, melyeket melegen ajánlunk bútortervezőink figyelmébe.

A dolgok valósága a dolgok műve; a dolgok látszata az ember műve; és a látszaton éldelgő kedély már nem a benyomásban gyönyörködik, hanem saját cselekvésében.

Schiller.

SZAKIRODALOM

CSIZIK GYULA: A BIEDERMEIER ÉS AZ ÚJABB STÍLUSFEJLŐDÉS. (Megjelent az Iparosok Olvasótárában. Ára 1 kor. 20 fillér. Budapest, Lampel könyvkiadása.) A biedermeiernek napjainkbeli népszerűségével nem áll arányban irodalmi méltatása. A biedermeier stílusimádás snobjai, úgy látszik, a külföldi literatura emlőin táplálkoznak, mert igen kevés azon magyar írások száma, amelyek az újabban ártalmassá vált biedermeier-kérdéssel foglalkoznak. Csizik Gyula ragadta meg most ezt a témát, hogy az iparosoknak s általában a nagyközönségnek mondja el a biedermeier-korról, közállapotokról, irodalomról, művészetről, iparművészetről s mindennapi életéről mondanivalóit. Csizik egyáltalában nem tartozik az elragadtott biedermeier-csodálók táborába, sőt helyenként nagyon is szigorú kritikában részesíti e kort, mely szerinte is egyáltalában nem egy stílusnak, csak hasonló érzületű művészetnek kispolgári, szigorú erkölcsű és szegényes kerete. A biedermeier az empire-nak s a Napoleonnal egyült letűnt császári időknek szerény és puritán ellenhatása, melynek inkább erkölcsrajzát illik adni, mintsem ornamentikáját. Ezt

Háborúra vonatkozó emléktárgyakra hirdetett pályázat. Fekete Oszkár és Szege Sándor: Emléktáalterv. Fém-domborítás. Megvásárolt pályamű.

Konkurrenz für Kriegsgedenkartikel. Getriebene Metallschlüssel. Angekaufter Entwurf des O. Fekete und A. Szege.

Cszik igen behatóan meg is teszi s szinte fáradhatatlan azoknak az adatoknak összehordásában, melyekből mint kis mozaikkövecskékből alakul ki előttünk e kor. Ebben természetesen nem az újtók vagy az önálló kutatók pálmájára tart igényt, sőt sajnálatosan figyelmen kívül hagyja a magyar biedermeier művészetére vonatkozó adatokat, amelyek ma már nem éppen hozzáférhetetlenek. De amit elmond, mindig érdekes, változatos, egy kor megértése lüktet benne és mindazoknak a körülményeknek elmondása, melyek a biedermeiert a mai ember számára olyan behízelt kedvessé teszik. Csizik előadásában is inkább a feuilletonisztikus módszert választja, mint a történet-kritikait. Ezt olvasóközönsége miatt teszi, amelynek alkalmasint arra is szüksége volt, hogy a biedermeiert követő ötven esztendő s a biedermeiert megelőző évszázad stílusáramlásait is elmondja. S ennek a keretnek a bőrsége aligha van arányban magára a biedermeierre fordított lapok számával. Mindenesetre el kellett volna térnie a japánoskodó vagy a szecessziós stílustörékvések lapokra terjedő jellemzését, ha a biedermeier festészetének mindössze két oldalát szánt. Egyáltalán, ha van a Csizik munkájának hiányossága, úgy ez csak a szerkezet aránytalanságaiban keresendő, amely miatt nélkülözzük a kellő tagoltságot, a fejezetekre való felosztást is. Viszont előnye, hogy az egyszerűbb műveltségű olvasóhoz nagyon világosan, érthetően tud szólni, nem az esztéták lírai rajongásával, hanem afféle jó cicerone-stílusban, mintha egy okos és kissé hűvös vezető kalauzsolna bennünket a raritásoknak és kuriózumoknak levendulás illatú kabinetjében, melynek biedermeier-kor a neve. —i.

TOROCZKÓI WIGAND EDE: ÖREG CSILLAGOK... Csataterek felé homály borul. S hideg éjszakának csillagfényes menybolija letekint hazát védő magyar vitézek néma seregére. Azok felnéznek rá, és csillagszem meg emberi pillantás beszédbe elegyednek egymással... Régi ismerősök. Amikor először nyergeltek Ázsia gyepűin, hogy meginduljanak az új haza felé, akkor is a magyarok csillaga sziporkázott felettük. Ennek biztató fénye ragyogott rájuk Etelköz selymes rétjein, ez kísérte őket féltő gondossággal a Kárpátok felé. Láttá magyar hadak robogását ezer vérzivataros esztendőn keresztül s ezért nem csoda, ha néha fényesebb, másszor fakóbb volt a pillogása. Ma újra ragyog, mint árva nemzet, vitéz nemzet hős fiainak hűségese, barna, turáni szeme.

Gyönyörű véletlen, hogy a Wigand csillagmesés, magyarlelkű könyvecskéje éppen most jelent meg. A poéta és művész talán megérezte, hogy hadbanállók és itthon aggódók között

hadakútján megyen az üzenet. Megérezte, hogy megpróbáltatásunk napjain a lelkünk megint magyarrá vállott, sírva vigadó, álmódó lélekké, amely sóvárogva keresi az elhagyott ösvényt, a visszavezető ösvényt, hogy: „Emlékezzünk régiekre!...” A könyve minden sora, ónjának minden vonala magyar, nézők, garaboncok, rovástudó jósok balladásan éneklő hangja, amely Csaba úrfi országának kincses iszákját bontja ki, hogy ajándékba hozza nekünk: kései utódoknak a magyar menyországot. Azt, amelyet idegen tudósok kiforgattak a maga mivoltából, adván néma vándorainak görög ábécés, rideg nevet.

A mongol Hulagu fejedelem Naszireddin nevű embere, Timur Lenknek — Tamerlánnak — Ulug Beg unokája még a mi fajtánk voltak. Félig tudósok, félig mesemondók, akik fantáziájuk rokkáján selyemfényű regéket szöttek: Darvak vezéréről, Tündérek táncáról, Bojtárok kettőséről. Utánuk már idegenek vizsgálták az eget, amelyet rendszerbe foglaltak, nagyon rendbe szedtek, de megölték a legendáit. Mint ahogy tudakos, napnyugati krónikások szikkadt agya, száraz szíve is halálraítélte Napkelet magyar ősrégét... Elégge meg se becsülhető Wigandnak ez a legutolsó, csillagok beszait feltámasztó, ősi hagyományok aranyával bevont munkája, amellyel Lugossy és Kálmány örökébe lépett, amellyel elindult azon a rögös, tövises úton, amit magyarságnak neveznek, nevezünk mi, a kevesek. Forróvérű, nyugtalan lelkű, fanatikus, idehaza megmosolygott, elnyomott, félretölt magyarok, akiknek az a bűnünk, hogy több-kevesebb tudásunk csak magyar és nem nemzetközi. Szentségesen elfogultak, akik délibábban libegő gémes kutat szebbnek találunk a németek regekútjánál, akik a kalotaszegi magyart a világ első népének nézzük, akik — Isten a tanúnk — nem tehetünk róla, de utolsó sóhajtásunkig az áldott anyaföld rabjai maradunk.

Igazat írok, amikor a Wigand Öreg csillagait göncölszekeres címlapjával, kópjás, honfoglaló lovasával, magyar égbroszával éppen olyan irodalmi eseménynek tartom, mint a Gárdonyi Láthatatlan emberét, a Kós Károly Ének Attila királról című balladáját, a Herceg Pogányok regényét, a Márkus Attiláját, a Kisbán Nagyurát. Valamennyi a magyarságnak és rokonságának dicsőségét zengi, s valamennyinek olvastára, láttára ugyanúgy összeszorítja a torkomat valami... Lehet, hogy büszke bánat, lehet, hogy diadalmas öröm. *Margitay Ernő.*

ÉPÍTÉSZNÖVENDEK FELVÉTELEI. (A budapesti m. kir. állami felső építőipariskola szünidei felvételei, 1, 2, 3, az 1912., 1913. és 1914. évben.) Három évvel ezelőtt kezdte el a budapesti építészakiskola éret-

tebb növendékeivel Foerk Ernő építész-tanár azokat a nyári kirándulásokat, melyek eredménye egy-egy architektónikus műlapgyűjtemény lett, beszédes bizonyossága nemcsak a növendékek rajztudásának és formaérzékének, hanem mélyreható gondosságuknak is. Semminő holt világ tanulmánya, stilisztikák formakincse és oszloprendek variálása nem lehet a fiatal építésze olyan hatásos stúdium, mint egy-egy régi stílus épületkomplexum, vagy jellegzetes vidék építészeti felvétele. Az első évben néhány szász vidék román- és gótstílusú templomait tették tanulmányuk tárgyává: Szászkezdén, Szászfehéregyházán, Nagykapuson és Riómfalván. A következő évi mappa egy meglepően érdekes profán palotát, a Máriássy-család birtokában levő Márkusfalva kastélyát s a körülötte levő kisebb épületeket ismertette s itt már igen finom megértés nyilatkozott meg nemcsak a technika, hanem a művészi szépségek interpretálása szempontjából is. A nemes egyszerűségű barok kastély minden részlete, sokféle díszítőeleme, pillérei, párkányai, kovácsoltvasmunkái, kőbe vésett címerei még népies fafaragásai is a növendékek kedvteléséről beszéltek, mellyel vázlatkönyvükbe feljegyezték s reprodukálásra előkészítették. E munkák sorából a harmadik mostanában jelent meg s egy igen nagy, műemlékeiben szerfelett változatos vidék, a Szepesség kisebb templomait adja nem éppen egyforma értékű felvételekben. E füzettel kapcsolatban azt a benyomást kapjuk, mintha a kis templomok részleteiben az összehatás nehezebben alakult volna ki és a sokféle stíluskeverék, a góttól a barokig nagyon is szerte húzta volna a tanulmányozók érdeklődését. Mindazonáltal igen művészi részleteket találunk itt s nemcsak építészeti (mint például a Felvidék jellegzetes haranglábai), hanem iparművészeti jellegűeket is, aminők például a ménhárdi és kakaslomnici gyönyörű bronzkeresztutak, a felkai katolikus templom fából faragott gyertyatartói és a szepesszombati megpoprádi barok templomberendezések, melyek szinte csodálatos könnyedségű és eleganciájú motiváló kedvet árulnak el. Egészben nagyon tanulságosak ezek az építészeti kirándulások s lapjaik, melyek simítás és szépítés nélkül közlik a növendékek igyekezetét, méltóak nemcsak a művészeti pedagógusok, hanem a műemlékeinkkel foglalkozó körök érdeklődésére is.

IFJÚ GONDA BÉLA: „A NŐI DIVAT MŰVÉSZETE“. Ráth Mór kiadása. Szerző neve széles körben ismert aktuális cikkei és előadásai révén, melyekben többször foglalkozott a női divat kérdéseivel. Gonda lelkes híve az önálló magyar divat megteremtése eszméjének, s buzgón hirdeti szóval és tollal az erre irá-

nyuló törekvések megvalósulásának szükséges voltát. Könyvében — mint már a cím is jelzi — az öltözködésről beszél s fejtegeti, hogyan alakult és fejlődött a ruházatkodás a legrimitívebb fokról művészetté és művésziessé. A könyv nemcsak érdekes, de sokban igen tanulságos olvasmányul is szolgálhat hölgyeinknek. A programszerű „előszó“ után fejezetenként következnek: A női divat művészete. — Az egyéni öltözködés. — A ruhatervezés művészete. — Nemzeti vagy nemzetközi divat. — Ízléses női otthon. — Kívánatos, hogy a szerzőnek ne csak olvasói legyenek, de követői is, hogy az óhajtott és remélhetőleg idővel fejlődő nemzeti divatnak meglegyen az avatott és hozzáértő írók műveiből álló magyar divatirodalma is. A könyv illusztrálására készült rajzok, melyek szemléltetővé teszik a szövegben kifejtetteket, Winkler Margit fiatal divattervező művei, kitől a „Magyar Iparművészet“ már mutatott be sikeres ruhaterveket. — A könyv bolti ára 3 korona. A „Magyar Iparművészet“ útján rendelve 2 korona kedvezményes árért kapható. Z. I.

A MŰBARÁTOK KÖRÉNEK MUNKÁSSÁGA. (Dalmady Sándor: A Műbarátok Köre huszonöt éves története.) Negyedszázados multját szerényen, zaj nélkül, csupán egy vaskos kötetre terjedő beszámolóval ünnepli meg a Műbarátok Köre. Változatos, ízléses és mindvégig előkelő e munkásság színvonala. Irodalmi és kulturális jellegével olyan köröket vont be a művészetpártolásba, melyek eddig ezt a hivatásukat csak szétszórta s kevesebb erővel végezheték. A beszámolóból látjuk, hogy nemcsak élénk zenei, irodalmi s képzőművészeti érdeklődés nyilatkozott meg a kör életében, hanem az iparművészet is megértő szeretettel találkozott. Egy jól sikerült legyezőkiállítás, egy szép szelencekiállítás, majd műtárgyak bemutatása az ízléses otthon keretében voltak ennek a főalkalmi s a Műbarátok Körének támogatásával jelent meg néhány nagyon becses munka is, mint a Radisics-Szendrei-féle háromkötetes: Magyar Műkincsek, a Magyar szent koronának és részeinek művészi reprodukált monográfiája, Kriesch Aladár könyvének bibliofil kiadása Ruskinról és az angol preraffaelitákról stb. stb. Képvásárlásokkal s művészi ösztöndíjakkal is igen sokat tett a Műbarátok Köre a maga erejéhez képest s ebben is, mint általában a Kör negyedszázados életének leg-szebb sikereiben fontos része van Radisics Jenőnek, az Iparművészeti Múzeum igazgatójának, a Műbarátok Köre alelnökének és házigazdájának.

Aki mindent elmond, jóllakat és megcsömörrít bennünket.

Montaigne.

KRÓNIKA

VÁROSOK INDUSTRIALIZÁLÁSA. A háború eseményei sodrában is figyelemre-méltó demonstráció az a hangulatmegnyilatkozás, mely Budapest mostani tisztújítását kísérte. Egy csomó új név, új ígéretek s új munkaprogramok csillantak meg e személyi eltolódásban. Közöttük a legjelentősebbek egyike mindenesetre az a beszéd volt, mellyel kilenc évi polgármestersége után Bárczy István köszönte meg a hozzája való bizalmat s fejtette ki a jövő teendőit. E beszéd nagyarányú körvonalalából a mi számunkra legvonzóbban azok a szavak emelkedtek ki, melyek „az országnak fokozatos industrializálását” mint a városok békés fejlődésének alapfeltételét jelölték meg a háború utáni időkre. Valóban ez az a gondolat, melynek megértésére a háború minden eddigi érvnél erősebben ránevelte a közigazdászokat és politikusokat. Jólesett ezt a gondolatot így kivétfve annak a szájából hallanunk, aki nemcsak az ország első városának polgármestere, hanem egyszersmind az Iparművészeti Társulatnak is elnöke s ebben a minőségben is befolyást gyakorolhat az ország industrializálására. Bizonyos ugyanis, hogy a polgármester okfejtését igazolni fogják a háború után következő történeti s gazdasági átalakulások. Nem ő mutat rá először, de az ő programbeszédében csendül meg leghatározottabban az a jóslat, hogy a „háború nyomán Németországnak és Ausztria-Magyarországnak a Balkán-államokkal és Kis-Ázsiával kétségtelenül lényegesen megélnkülő gazdasági forgalma a magyar iparnak és kereskedelemnek igen érdekes érvényesülési teret fog előreláthatólag biztosítani.” Így mondta ezt a polgármester, aki mint a magyar iparművészeti mozgalom élén álló egyéniség alkalmasint azt is hozzágondolta, hogy ennek az érvényesülésnek útfját bizonyosan nemcsak a vámtarifák, hanem az ipari produktumaink ízléses volta is egyengetni fogják. Éppen mert piacot mi nem az árúk tömegével s nem is az árak olcsóságával biztosíthatunk magunknak, azért kell a minőség javításával s az ízléssel biztosítanunk a balkáni versenyképességet. Aki az iparművészet modern elveit ismeri, tudja, hogy ez már rég nem az arisztokratikus „pièce uniqueek” dédelgetője, hanem a józslésű s főleg szolid anyagú tömegárúkkal akarja megvalósítani a szépnek általános uralmát. Az iparművészet is tele van közigazdasági megfontolásokkal, a városok jövője s az iparososztály érvényesülése is csak egy kvalitást és tudást fokozó iparpártolással érhető el. Úgy éreztük, hogy a polgármester gyakorlati vágyait a nagy gazda-

sági belátás mellett a kulturált iparosság szeretete sugallja s e részben éppen annyit várhatunk tőle társulatunk sorában, mint e város polgáraiként.

GYÖNGYMUNKÁK. E füzetünkben néhány szemelvényt közlünk a darmstadti A. Koch cég kiadásában megjelent G. E. Pazaureknek *Glasperlen und Perlenarbeiten* c. művéből, melyet 1912-diki évfolyamunkban már ismertettünk. A gyöngymunkák iránt mindinkább megélnkülő érdeklődés indít minket arra, hogy ismét foglalkozzunk ezzel az ősrégi szép technikával. A gyöngy sokkal régibb, mintsem az ember gondolná. A hímzések és gyöngymunkák divatja ugyanis megvolt már az egyiptomiaknál s virágzott az üveg számtalan technikájával együtt a rómaiaknál. Az ókorban leginkább a szologyöngyöket szerették, melyeket egyenként fonálra fűztek. Természetes, hogy a bizanci mozaiktechnikák virágzó színgazdagságából a ravennai és a kora-velencei gyöngymunkák sem hiányozhattak. A gyöngyökkel való technikai eljárás igen sokféle volt már a régi időben is, mert nemcsak fűzték, varrták és hímézték a gyöngyöt, hanem fonták és szőtték is, kötötték és horgolták, azonkívül különbözőképpen foglalták is. Az újkor elején a velencei üvegyöngyök voltak évszázadokon át a legkeresettebb anyaga az efajta technikáknak és pedig főleg az olvasztott gyöngyök a „margaritini”, melyekkel egész Európa vásárait elárasztják a muranói üvegyárok. A franciáknál kivált a rózsafüzérekészítők „patenôtriers” kedvelik e gyöngyöket és egyformán használják a tömör és üres üvegyöngyöket e célra. De már régtől fogva járnak a gyöngynek egyéb anyagból készült válfajai is: a fából, fémből vagy belsejükben fémmel bevont üvegből készült gyöngyök is. A gyöngymunkák igazi virágkora úgy látszik a biedermeier-kor volt, amelynek egész otthonlól, csendes, házias és főleg olcsójánoskodó természetéhez legjobban illett ez a szerény és mégis tetszetős eszközökkel dolgozó, sok türelmet igénylő iparművészeti technika. Velence helyett Csehország szállítja akkor az üvegyanyagot s még ma is Gablonz a székhelye az efféle iparágaknak. Elsorolni is lehetetlen volna, hogy mi mindent hímézték és varrtak akkor ki gyönggyel. Az újszülöttet főkötőjétől egészen a sírkövön való olcsó koszorúig végigkísérte életén a gyöngymunka. Ott volt a tarsolyán vagy a dohányzacskón, a csegetttyűhúzózsínóron meg a könyvtáblán mint görög templom romja és az olvasójelen mint törött obeliszk, a mellényen és a collier-n, a kilincshuzaton és a nadrágtartó-gummin, még a harisnyába is belekötötték monogramnak az „előkelő” lelkek, a napernyők pedig csak úgy roskadoztak a súlyától. A modern idők-

KRÓNIKA

ben — mintegy tíz-tizenöt éve — újra divatba hozták a német iparművésznők e kedves technikát s érdekes, hogy a bécsi dekadens költő Altenberg Péter volt az első, aki az elavult technika megújítása érdekében izgatott. A modern iparművészek — főleg női tervezők — sok ízléssel alkalmazzák s csak annyira, hogy a tárgyat díszítse, de ne terhelje meg sem súlyban, sem motívumokkal. A közölt példák buzdításul és tanulságul szolgáljanak azoknak, akik nálunk efféle kézimunkákkal foglalkoznak.

MIKRE KÉSZÜL A NÉMET WERKBUND?
 Noha a háború erősen megbénította a német gyáriparosok, építők és iparművészek hatalmas szervezetének munkáját, még sem tudta energiájukat megtörni. Az a nagy siker, mely a bécsiek nemrég lapunkban is ismeretett könyvét, a hősemlékekről s katonasírokról szóló munkát kísérte, a németekben is felkeltette a vágyat hasonló munka kiadására. Tervek, emlékek minden anyagból s minden ágazatban — valamennyi a hősiesség kultuszának s a hazafias kegyelet fájaldalmának szentelve — ez lesz a Werkbund legközelebbi évkönyvének a tartalma. De még érdekesebb a szövetségnek egy másik terve. A török kormány meghívására Stambulban egy külön épületet fognak létesíteni — a német iparművészet állandó kiállítási helyiségéül. Ez a terv bennünket is érdekel, nemcsak azért, mert a német iparművészet erős expanzív érdeklődéséről ad számot, hanem mert — útmutatás is rejlik benne a mi számunkra. Olyan kérdés ez, amellyel előbb-utóbb a mi ipari köreinknek is foglalkozniuk kell majd, minthogy a Balkán meghódításával s a fegyverbarátsággal, mely más balkán államokból gazdasági szövetségeseiket fog teremteni, a mi iparunknak is ki kell vennie a részét. Nemcsak óhajítások, beszédek és röpiratok formájában, hanem tettekkel is, hogy milyenekkel, arra íme, már meg is adta a példát a Werkbund.

EMLÉKTÁRGYAK ÉS TISZTELETDIJAK.
 Mindenki ismeri őket, azokat a tiszteletdíjakat, melyek ott állanak a sokszor kifütnetett sportegylet üvegezzekrényében, a többször jubilált közéleti férfiú íróasztalán, a gyakorta ünnepelet színész vagy művész könyvszekrénye felett. A tiszteletdíjak is — tisztelet és díj a kivételeknek — többnyire művészietlenek, sablonszerűek és unalmasak. Kelyhek, melyek tetején valaki labdát rúg, ivóserleg, mely egy szarut ábrázol és egy ezüst atléta tartja a vállán, arcképeret, melybe lópatkók és rajtuk keresztüldugott lovaglóostorok vannak gravírozva, ezüstfollak, melyek lúdtollat fémből imitálnak, nehéz bronztörök ezüst markolattal és „díszes“ bőrtokkal, a jó isten a megmondhatója még mennyi mindenféle lele-

ménnyel tudják a tiszteletdíjak készítői elpocsékolni a drága jó anyagokat. Pedig a tiszteletdíj nem kicsinyleni való rubrika az iparművészeti célokra szánt, de egészen rossz helyre fordított közpénzek sorában. S valljuk meg, hogy ebben a nagy országos egyesületek nem kevesebb könnyelműséggel járnak el, mint a kis vidéki tűzoltótestületek: ők is a legközelebbi ezüstműves boltjába szaladnak egy „megfelelő“ tárgyért, ők is a legszerényebb ízlésű boltos leleményétől vezettetik magukat s ők is súly szerint fizetik a tiszteletdíjat a „cég“-nek. Pedig ebben a tekintetben is csak az a munka lehet kielégítő, melyet jóízlésű iparművész gondolt ki vagy tervezett s hogy igazán stílusos legyen, vonatkozásban kell lenni azzal az érdelemmel, melyet jutalmazni kíván. A vonatkozásnak persze nem muszáj plakátnyelven ordítania, elég ha finom és diszkrét emblémák keretében jut kifejezésre és semmi esetre sem az a fontos a tiszteletdíjon, hogy az emberek „kolosszálisan ötletes“-nek mondják, hanem az, hogy legyen valami belőle az emlékszerűségéből. Hiszen időtlen időknél van szánva, egy kis monumentum az, ünnepelesen nagyvonalú és mégis cizelláltan gondos legyen. Arra kell gondolni a tiszteletdíj megrendelésénél, hogy az úgyszólván már a megszületésekor a múzeum felé indul, ízlésnevelő s erkölcsi tanulságokat tartalmazó tárgy lesz és ezért csak a legjobb anyagismerő s legfinomabb formaérző művészeket volna szabad megbízni a tervezésükkel. Mondanunk sem kell, hogy az Iparművészeti Társulat nálunk is csakúgy mint külföldön mindig szívesen és önzetlenül közvetíti a hozzája forduló óhajítását a tiszteletdíjak beszerzésére vagy tervezésére vonatkozólag, mert tudatában van annak, hogy igen sok nálunk az efféle feladatok megoldására alkalmas iparművész.

LAKÁS SZOCIALIZÁLÁSA. A német szociálisták táborában mostanában felvetődött egy nagy horderejű eszme, amely a német kormánykörökben is sok rokonszenvvel találkozik s ha megvalósul a németiség egyik legnagyobb szociális alkotása lesz. Arról van szó, hogy a háborúból hazatérő harcosoknak, mintegy kétmillió család részére kertvárosok s kertlakás-telepek létesüljenek. Higiénikusok, szociálpolitikusok, lakásreformátorok tárgyalják most minden oldaláról ezt a kérdést és a sokféle tanulmány közt nagy figyelmet érdemel az, melyet Fischer Edmund írt most a fenti címmel a Sozialistische Monatshefte-be erről a kérdéstről. Szerinte a német lakáspolitikát kivált a 71-iki francia milliárdbeözönlés után teljesen a telekspekuláció és a bérkaszárnya-épités karjaiba vetette magát s igen rossz útra tért. Az állam feladata volna

most, hogy ettől a telepítési politikától eltérve évi egymilliárd költséggel egészségesebb irányt adjon a német lakáskérdésnek. Az utópisták elég érthetően körvonalozták az emberiség ideális lakásigényeit. Morus Tamás összefüggő házsorokat kíván, melyek mindegyike mögött egy-egy kert van s ami hajdan csak Utópia szigetén volt, azt a mai kertváros megvalósítani igyekszik. Fourier phalanstereiben kétezer ember él együtt, Bebel is ilyenekről ábrándozik, Bellamy lakásaiban nagy közös konyhák, mosodák vannak, a villamosság szállítja a fűtést és világítást mindenkinek. A gyakorlatban azonban eddigelé mindig az egycsaládos lakáshoz, sőt a külön házhoz való vonzalom bizonyult erősebbnek. Brookfarmben, Amerikának e fourierszerű kísérleti telepén úgyszólván folyton ekörül folytak a csaták a község tanácsban s ez volt a községi választások programkérdése. Végre is annyira fajult a dolog, hogy a társulatok feloszlottak emiatt. Szociálista szempontból ez a kérdés nem ezen sarkallik. Szociálista szempontból az a lakásideál, melytől legtávolabb áll minden kapitalista érdeke s amelyben csak higiénikus és esztétikai tekintetek jönnek számba a lakásoknak a lakók részéről való önkormányzata alapján. A szociális lakáskérdés megoldását nagyban elősegíti néhány újabb könnyítés a német építési szabályzatban. A levegő-elmélet ugyanis, mely azon alapult, hogy a lakásban a kilégzés következtében előálló szénadtartalom nem lehet nagyobb 0, 1%-nál, ez az elmélet megdőlt és ennélfogva az egészségre nem lévén ártalmas az alacsony mennyezetű szoba sem, ebben újabb engedékenyebbek a hatóságok. Sokkal fontosabb higiénikus szempontból az, hogy a lakás minden oldalról napfényt kapjon főleg az ibolyántúli sugarak gyógyító hatása miatt. Tehát szociális és gazdasági meg esztétikai szempontból az egycsaládos lakóház ma a legjobb lakásrendszer. Másfelől azonban még kertvárosokban is gyakran építenek nagy épületeket szelfogóképességük miatt vagy esztétikai okból vagy gazdasági okokból. S a nagyvárosi egészségi intézmények a mai emberre nézve semmivel sem teszik egészségtelebbe a városi életet, mint amilyen a falusi. Általában tehát a szociális szempont épp úgy érvényesülhet az egyikben, mint a másikban és a lakás szocializálásának kérdésében a főhangsúly a lakók önkormányzatán van.

A NYOMDAI ÁRAK DRÁGULÁSA arra kényszeríti a kiadókat, hogy a lapok terjedelmét csökkentsék, mert csak ezzel ellensúlyozhatják némiképpen azt a nagy túlkidást, amivel a nyomdák folyton emelkedő árai miatt a lapok előállítására jár. Ezzel szemben a

jövedelmek a bevonult vagy a háború által sujtott tagok és előfizetők járulékaiknak elmaradása, valamint a hirdetések csökkenésével érzékenyen megcsappantak. Ezért egyelőre kétfős számok kiadásával akarjuk a lap előállítását olcsóbbá tenni, de meglehet, hogy meg kell majd szorítanunk az idei évfolyam fvtérjedelmét is, hogy gazdálkodásunk egyensúlya meg ne billenjen. Reméljük, hogy lapunk t. olvasói megértéssel és méltánnyalással fogadják e bejelentésünket és e nehéz napokban is kitartanak mellettünk.

A MAGYAR IPARMŰVÉSZET régibb évfolyamait és füzeteit keresik sokszor s a kiadóhivatal nem tud mindig eleget tenni a kívánságoknak, mert több évfolyam már egészen elfogyott. Ezért kérjük e lapok ama t. olvasóit, akik folyóiratunk 1903, 1904, 1905, 1907, 1908, 1912. évfolyamait és az 1913. évfolyam I. füzetét méltányos áron el akarják adni, hogy ezt az ár megjelölésével a kiadóhivatalnak bejelenteni szívesek legyenek.

LEVELES LÁDA

Új rovattal gazdagítjuk lapunkat s e rovat még az eddigieknél is közvetlenebb kapcsolata akar lenni a szerkesztőségnek s az olvasóknak. Levelek lesznek benne, melyeket írók az olvasókhoz s olvasók az írókhoz intéznek, levelek, amelyek röviden, szinte rapszódikusan, a benyomások közvetlenségével fognak rámutatni egy s más félszegségre, fogyatékosra, az ízlésen elkövetett erőszakra. Levelek intimitása megtűri nemcsak a kritikát, hanem egy csöppet a fricskát is, de nem hiányozhatik belőlük ott, ahol erre érdem mutatkozik, a círógatás sem. A kor hangulatának kell kifejezésre jutniok e leveleken, egy társadalom apró felszisszenéseinek, amely a nagy dolgokat nem fogja fel kicsinyeseknek, de kicsikben is meglátja a nagyot.

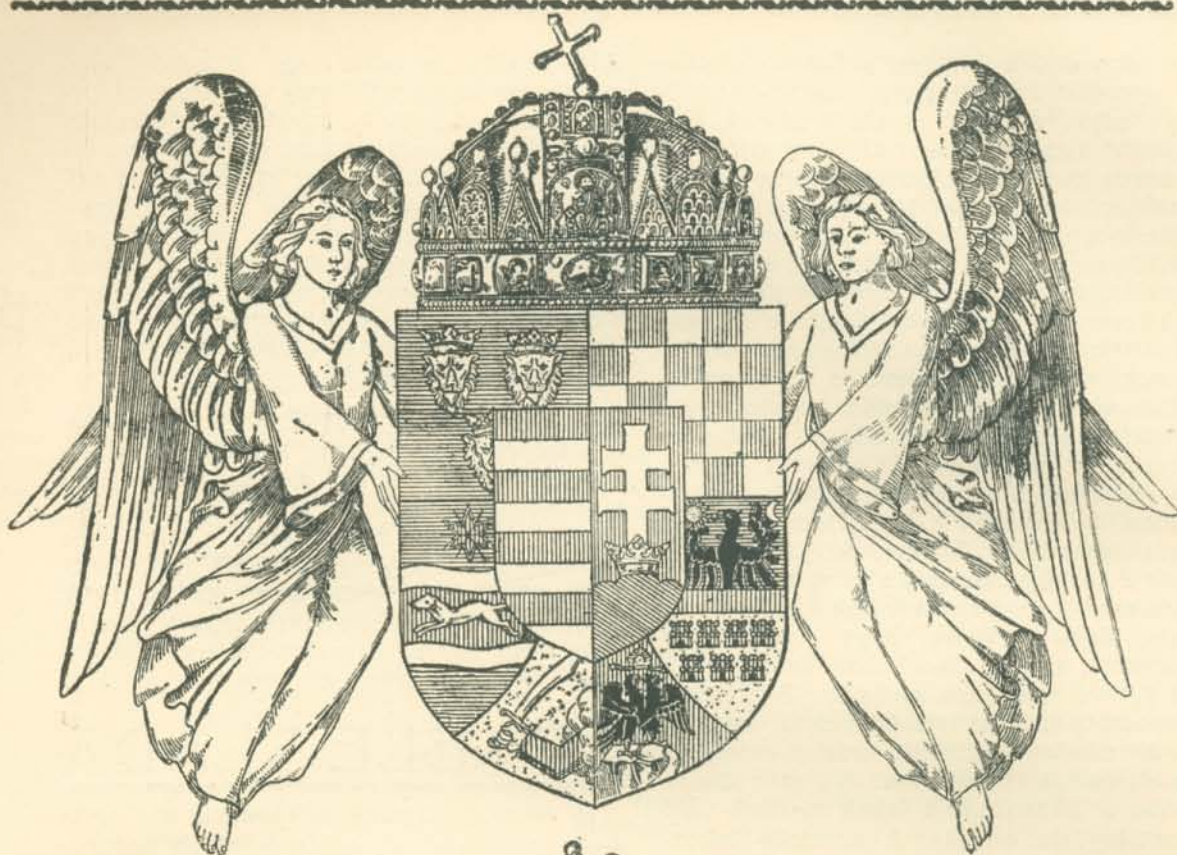
AZ ÚJ MAGYAR CÍMERRŐL.

Tisztelt szerkesztő úr! Íme a magyar szent korona országainak címere hiteles ábrázolásban. Ne tessék ám gondolni, hogy kis falunk öreg bírja rajzolta, vagy az elemi népiskola valamelyik ügyekvő tanulója. Korántsem. A hipertrofiált szárnyhajlású, rövidkarú, angolkóros angyalok, a sovány, szegényes kompozíció, az ügyetlen technika: ez a mi gazdag, tüzesvérű nemzetünknek hivatalos, bár halavány jelképe, mely a Belügyi Közlöny november 14-iki számában jelent meg, a magyar kir. minisztérium 3970/1915. M. E. számú rendeletének mellékleteként. Tehát a leghitelesebb címerajzunk.

Lesznek sokan, akik azt mondják: a címer közzéjogilag helyes, ez a földolog.

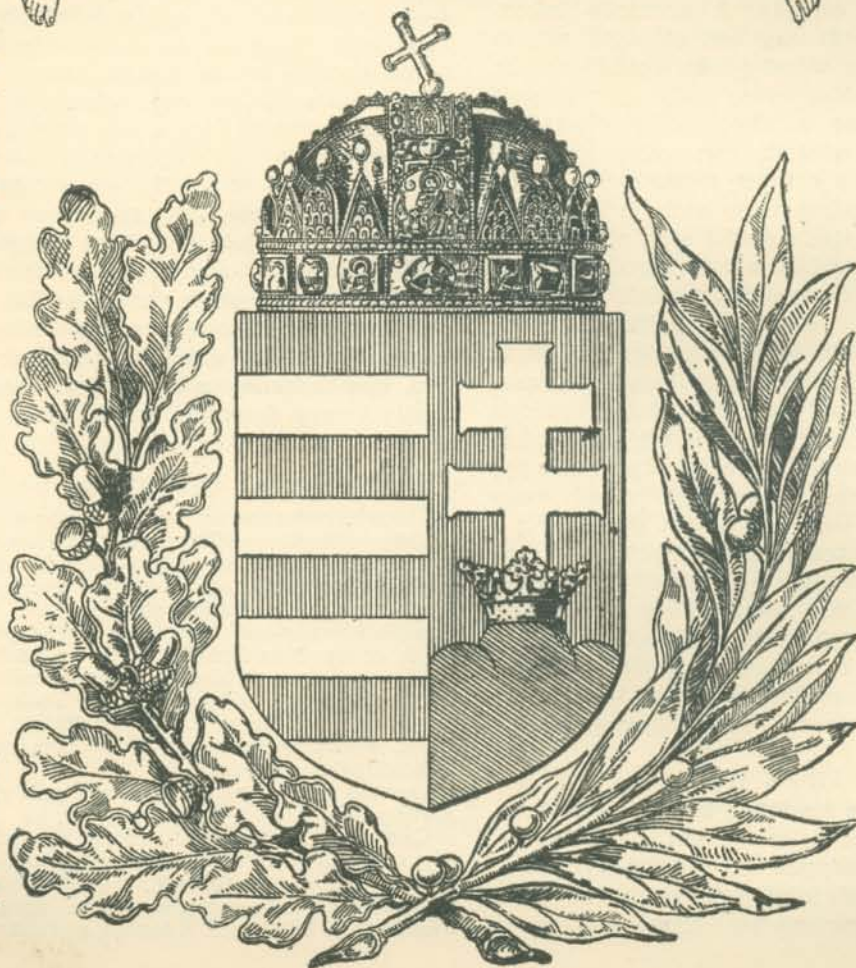
Csak hogy a jelképnél, a képnél a külső alak van olyan lényeges, mint a történelmi és a közjogi szabotosság. A figurális rajznak, a grafikának épp úgy megvannak a maguk hagyományai, mint a heraldikának és a három: a címertan, a grafikai technika

LEVELES-
LÁDA

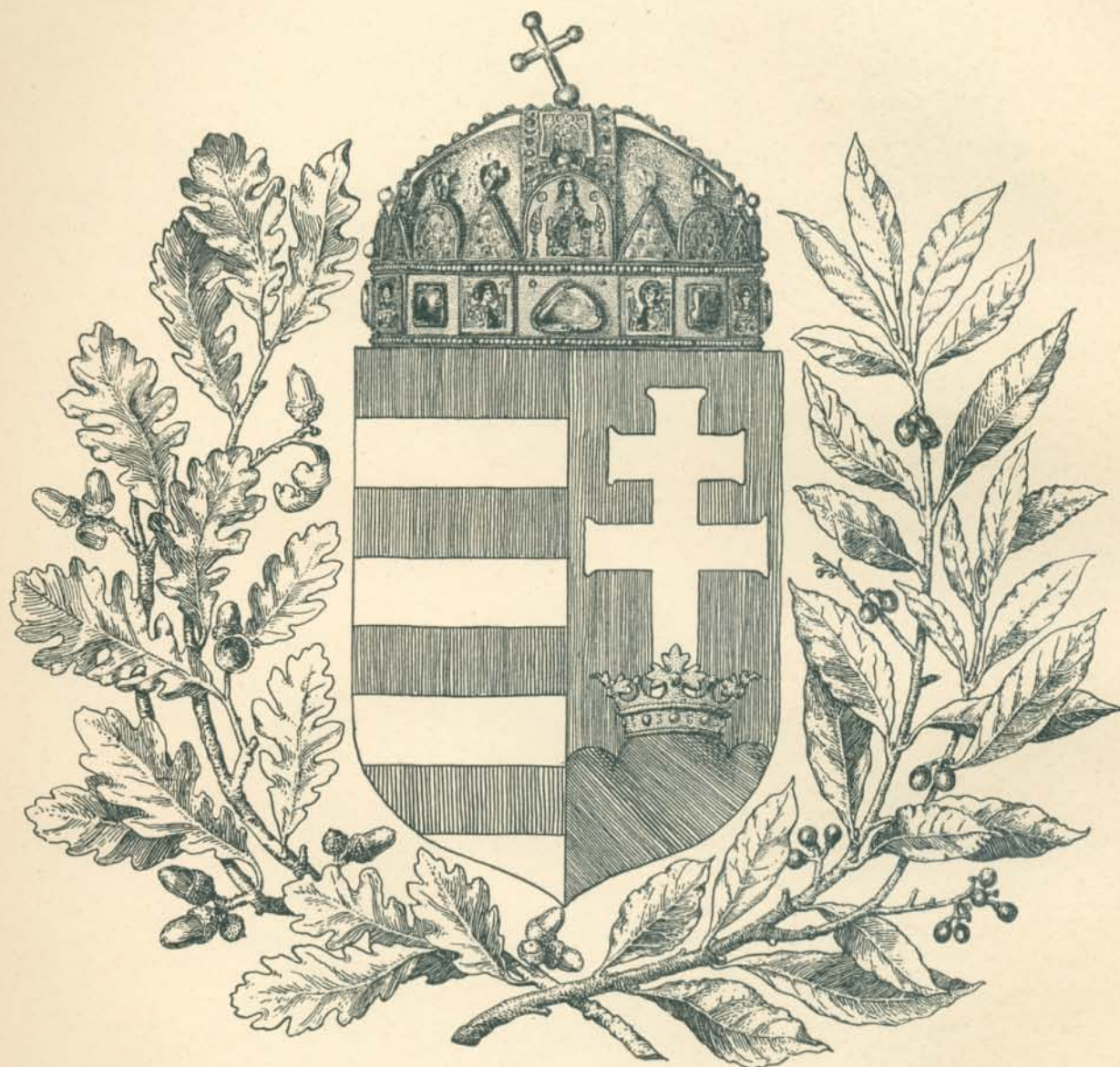
I. A magyar korona országainak egyesített címere. A Bellügyi Közlöny 1915. nov. 14. számában (a miniszterelnökség 3970/1915. számú rendeletére) mellékletként közölt címer.

I. Vereinigter Wap-
pen der Länder
der ungarischen
Krone.

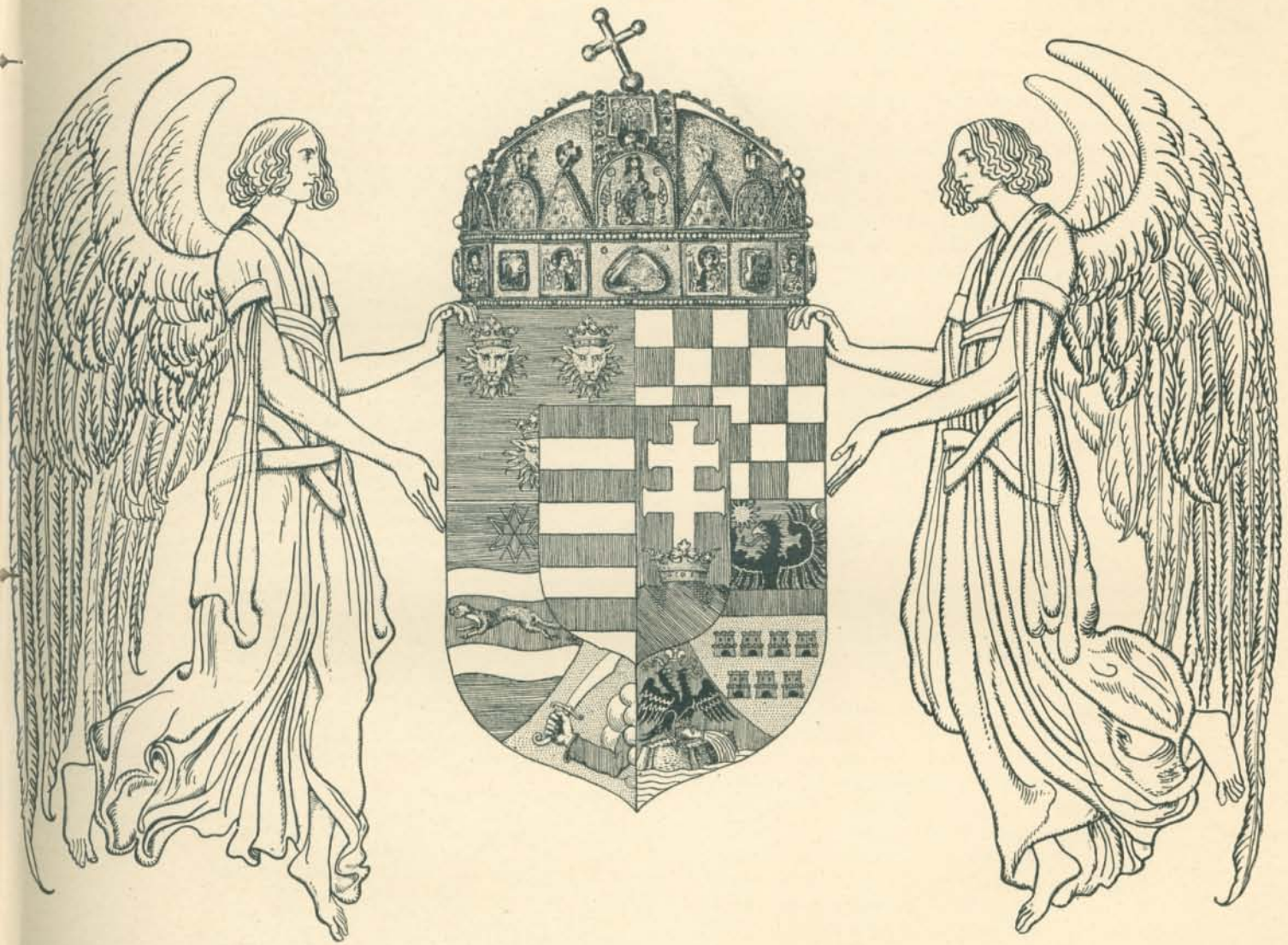
II. Magyarország külön címere. A Bellügyi Közlöny 1915. nov. 14. sz. (a miniszterelnökség 3970/1915. sz. rendeletére) mellékletként közölt címer.

II. Ungarns Wap-
pen. Beide Zeich-
nungen sind ent-
nommen der amt-
lichen Veröffentlichung.

MAGYARORSZÁG KÜLÖN CÍMERE.
KOVÁCS ERZSI RAJZA.

UNGARNS WAPPEN.

A MAGYAR KORONA ORSZÁGAINAK EGYESÍTETT CÍMERE. KOVÁCS ERZSI RAJZA.
A PAJZSTARTÓ ANGYALOKAT TERVEZTE KÖRÖSFŐI-KRIESCH ALADÁR.

VEREINIGTER WAPPEN DER LÄNDER
DER UNGARISCHEN KRONE.

és a rajzolnitudás egyáltalán nem zárja ki egymást. Dürer, Beham, Holbein, Burgkmeier, Lukas van Leyden és számos régi és új mester rég megalkotta már a címerrajzolás klasszikus példáit, stílusát. Csak körül kell néznünk Németországban, Ausztriában, Angolországban, hogy a címerek modern ábrázolására is kitűnő mintákat találjunk.

A stílust nélkülöző címer azonban rossz heraldika, ha mindjárt közjogilag kifogástalan volna is. Úgy vagyunk a heraldikával, mint a sakkjátékkal. A figurákat kényem-kedvem szerint tologathatom, ugrathatom ide-oda; semmi sem gátolhat abban, hogy a toronnyal lóugrásokat, a lóval futármegdulatokat végeztessék, ha éppen úgy akarom. De ha igazán sakkozni kívánok, mégis csak kénytelen vagyok alávetni magamat a játék szabályainak. Heraldika nélkül meg lehet élni; de már ha heraldikát játszunk, nem tekinthetünk el művészi hagyományaitól sem.

Miért kellett éppen a mi címerünk hivatalos ábrázolásának ily kezdetleges formát öltenie? Ez a hiteles ábrázolás száz meg száz másolatnak, utánzatnak, faragásnak, pecsétnek, festésnek lesz ösanyjává; egész generációit fogja szülni a hozzá hasonló silány — talán még az eredetnél is silányabb magyar címer-utódoknak. Ugyanegy fáradtsággal nyújthatunk volna a címerfestőknek igazán ízléses, jó mintát. A hozzáértő művészekhez kellett volna fordulni, pályázatot kellett volna kírni, ahogyan a külföld teszi, kívált ha olyan fontos dologról van szó, mint az állam jelképének ábrázolásáról. A világ előtt ez nemcsak az állam hatalmát, közjogi állását jelképezi, de bizonyos fokig a kultúráját is. Az olyan provinciális, kisvárosias jellegű produktum, mint ez a mi címerábrázolásunk, aligha keltheti egy magas színvonalon álló kultúr nemzet jelképének benyomását. Pedig az ilyen kicsiség, melyet az emberek mindenütt látnak, mint etnografiai sajátosság, inkább belevésődik emlékeztünkbe, mint megannyi statisztikai adat, melyről tudomást nem szereznek.

És — ha már fontos kicsiségekről beszélünk — emlékezzünk meg itt egy másik fogatékos kicsiségről is: a levélbélyegekről. Ezek a tarka papírszeletpécskéek bejárják a világot, mintagyűjteményelv, reklámhirdetéseivé lesznek egy ország ízlésének. Nem csupán a gyűjtők albumaiban szolgáltatnak bőséges alkalmat az összehasonlításra, de az egész világforgalomban képviselik kibocsátóik kultúr-színvonalát. Ezért az államok versenyeznek abban a törekvésben, hogy levélbélyegüket kis műremekké alakítsák.

Nem vagyok ugyan bélyegszakértő, de amennyire ismerem a külföld póstajegyeit, mondhatom, hogy valamennyi közül a miénk a legszegényebb, a legművészietlenebb, a legbalkánibb. Elszomorító ez annál is inkább, mert senki sem kételkedhet benne, hogy akadna nálunk is bőven tehetség és tudás a kérdés ízlésesebb megoldására. Nem hiszhetjük, hogy gondos és modern színvonalon álló művészeti oktatásunk nem képzett volna ki olyan művészeket, kikre az ízléses bélyeg tervezése és kivitele reábirható lenne. Csak a hivatalos köröket lehetne rávenni arra, hogy a művészi kérdésekben kivétel nélkül minden esetben a szakértők közreműködését vegyék igénybe. És szükségünk volna egy kissé önrétegebb közvéleményre is, mely nem haladna el közönyösen az ilyen „apróságok” mellett, hanem érvényt tudna szerezni a jó ízlés követelményeinek. Mert az az álláspont, mely szerint „nekünk ez is jó”, meg hogy „úgy sem lehet változtatni a dolgon”, nem mozdítja elő a haladást.

A kultúra és a haladás elve csak egy lehet: a legjobbat mindenben, a kicsinyben mint a nagyban! Bózsok, 1918 december havában. Kiváló tisztelettel Végh Gyula.

A szerkesztőség válasza. Való igaz, hogy nemcsak közjogi címersérelmek vannak, de művészi természetűek is, csakhogy ezeket nem igen tárgyalják a parlamentben. A címerkérdés minálunk az úgynevezett szakemberek dolga, a heraldikus, genealógus, politikus, jurátus s isten tudja még mi mindenféle virtusoké, csak éppen művészt nem eresztenek hozzá közel. Pedig a magyar címer van olyan szent és népszerű szimbólum, hogy a külső megjelenésének formáit ne engedhessük elhanyagolni. Lám az osztrákok mennyivel jobban vigyáznak az övékére s ilyenmő nagy munkájuknak „Österreichs Wappenrolle“-nak minden egyes emblémáját művészember rajzolta. Szükséges lett volna ez a mostani címerkérdés alkalmával is, mert csak művészembertől várható, hogy rajztudásának kellő erejével s főleg látásának biztosságával tudja megoldani a mindenképpen kényes művészi és heraldikai feladatot. Az a rajz, melyet a hivatalos közlönyök s az ő nyomukon a napilapok is közöltek, nemcsak művészietlen, de — megdöbbenve tapasztaltuk ezt — súlyos hibákkal is tele van. Így pl. a hivatalos „ábra” a koronát magasabbnak tünteti fel, mint amilyen az a valóságban. Azok a zománcozott háromszögek, melyek a korona felső részét körülveszik, a rajzon csupa elnyúlt egyenlőszárú háromszögek, a valóságban pedig csaknem egyenlőoldalúak. S azok az árkok zománcművt. szentképek, melyek Szt. István koronáját díszítik, a rajzon a felismerhetetlenségig eltorzulva jelentkeznek. Emellett persze egész sereg esztétikai kifogást lehetne emelni. Értő szem azonnal látja, hogy Szlavónia címerében levő nyestet a hivatalos ábrázolat szaladó kutyával, a dalmát címer párducát pedig aszkóros pudlifejekkel helyettesíti. Mindezek a körülmények arra az elhatározásra készítették a Magyar Iparművészet szerkesztőjét, hogy a címerkérdés művészi megoldására kérjen fel két művészlínt, akik e feladatot szívesen vállalták is és kellő elmélyedéssel, alapos-sággal igyekeztek azt megoldani. A Magyar Iparművészet mostani számának mellékleteként megjelent címereket Körösfői-Kriesch Aladár közreműködésével Kovács Erzsébet rajzolta; előbbi tervezte a szárnyas alakokat, utóbbi rajzolta a koronát, a címereket és ő készítette a reprodukálás alá került tollrajzokat is. Azt hisszük, hogy olvasóink szívesen fogadják s hogy a magyar címer jövője nagy szerepéhez méltó forma elterjedését minél szélesebb körben biztossítsuk, külön műlapokon is áruba bocsátjuk. (Megszerezhető a Magyar Iparművészet kiadóhivatalában 1 koronáért.)

Az efféle hivatalos jellegű művészetnél — fájdalom — a korrektívum majdnem mindig elkésve érkezik. Mire a művészi grafikus

LEVELES-
LÁDA

megjelenik, a „házi“ rajzolókat már alaposan elpuszkázzák a szóbanforgó feladatot. A dolog rendesen vagy úgy szokott történni, hogy az „illetékes“ „főhatóság“ pályázatot ír ki a művészek között s azután megjutalmazza a jó munkát s megcsináltatja a legrosszabbat (lásd az 1899. évi levélbélyegpályázatot), vagy úgy, hogy művészembert egyáltalában közel sem eresztenek a feladathoz s akkor olyan kékitőbe és zöldítőbe mártott fakó színnyomatokat keletkeznek, amilyenek a bankjegyeink, szecessziós rájárákba foglalt női fejekkel. Ott ahol a kellő jóakarát, szakértelem és a pályázatok korrekt elintézésének a módja nem hiányzik, mindig meg is van az eredmény, amiről bizonyosságot tehetnek az újabb forgalomba került szép okmánybélyegeink. Ezekre annak idején az Iparművészeti Társulat írta ki a pályázatot s csak a legjobbak kerültek forgalomba. S ugyancsak a Társulat figyelmeztette a pénzügyminisztériumot annak idején ércpénzeink művészietlenségének tarthatatlan voltára. Utaltunk arra, hogy immár a Balkán-államokban is nagy gonddal modelláltatják meg a pénzeket, elsőrangú medailleurökökkel, mielőtt a pénzverőben való sokszorosításukat elrendelnék s például a francia pénzekben levő híres Roty-féle „Se-meuse“ (Magvetőnő), e nagy plakettművésznek egyik legbájosabb alkotása, mely milliók ízlését finomítja napról-napra. De úgy látszik sem példák, sem figyelmeztetések nem elegendők nálunk ama hivatalos copf megnyírására, mely az ilyen természetű dolgokat is aktákkal intézi el s elfeledi, hogy nincs hathatósabb eszköze a tömegek ízlésnevelésének, mint a bélyeges, címeres, csinos papíros vagy a sok millió reprodukcióban közkezen forgó műalkotás: a pénz.

IN MEMORIAM

HERVEY A. DEZSŐ, az O. M. Iparművészeti Társulat választmányának tagja, rövid szenvedés után november hó 30-án meghalt. E nagyműveltségű s minden jó és nemes tette kész férfiú az utóbbi években igen lelkes és eredményes társadalmi munkásságot fejtett ki. A Szabad Lyceumnak fáradhatatlan főtitkára volt és az O. M. Iparművészeti Társulat választmányára és gazdasági bizottsága buzgó tagjukként tisztelték Hervey dr.-t, ki a rövid idő alatt, amíg a Társulat veze-

tőségében része volt, okos és szakavatott felszólalásaival és áldozatkészségével meg tudta nyerni tagtársainak osztatlan rokonzását. A halálesetnek megrendítő következménye volt, amennyiben alig néhány nappal a temetés után Hervey dr. viruló szép özvegye önként vetett véget életének s ezzel teljesen árván maradt a két szerencsétlen Hervey fiú.

MITTERSZKY JÓZSEF, az iparművészeti iskola grafikai osztályának művezetője, december hó 18-án meghalt. Egyszerű nyomdászorsból vált ki szorgalmával, kitartó, komoly tanulmányával, megbízhatóságával úgy, hogy amikor az iparművészeti iskola megalakította grafikai szakosztályát, a művezetői állás betöltésénél kivül más szóba sem jöhetett. Hét év óta látta el odaadó buzgalommal ezt a munkakörét, sőt öreábrított újabbban a betöltés tanítását is. Szerény, előzékeny modora és szigorú kötelességtudása miatt mindenki szerette és becsülte ezt a derék, jó embert, akinek váratlan halála iparművészeti iskolánknak s általában grafikai műiparunknak érzékeny veszteséget jelent. Hét gyermeke szerető atyjukat siratja benne.

BARNA. Röviden csak ennyi, névnek nem sok, de embernek egész volt az, akinek elvesztését e sorokban gyászoljuk, az Iparművészeti Társulat régi alkalmazottja: Barna. Innen-onnan tizenöt éve szolgálta már azt az ügyet, melynek mi is szolgálai vagyunk, lelkiismeretesen, buzgalommal és hozzáértéssel. Nem volt iparművész, akit társulati kiállításokon jó vitrinához, pályázatokon egy pár barátságos szóhoz ne juttatott volna, adminisztrált, lapot expediált, megbízásokat végzett el, pénzeket hozott és vitt és határidőket tartott számon, egy háztartásnak mindig derűs és jólelkű mozgatója volt Barna. A halál is úgyszólván a munkaasztala mellől hívta el, ahol örökké, hivatalos órákon túl is rendelkezésére állt tervezőknek, kiállítóknak, irodáknak, választmányoknak és növendékeknek: Barna. A halál nem sok időt adott neki az örök pihenéssel való megbarátkozásra, egy heves roham után, mikor éppen meg akarták operálni az egyetemi klinikán, meghalt. Egy kellemes, okos magyar fej tűnt el vele az Iparművészeti Társulat folyosójáról s egy kipróbált hűségű, derék munkás, olyasvalaki, akire nemcsak kegyelettel gondolunk, de a veszteség őszinte átérzésével is.

